

УДК: 337.01/09

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-1\(35\)-125-133](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-1(35)-125-133)

Григор'єва Наталя Анатоліївна старший викладач кафедри дошкільної освіти, Бердянський державний педагогічний університет, вул. Жуковського, 61, м. Запоріжжя, тел.: (095)181-62-04, <https://orcid.org/0000-0002-7650-4577>

ПРОБЛЕМА ВІЙНИ І МИРУ У ФІЛОСОФІЇ ТА ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ М. МОНТЕССОРІ

Анотація. Марія Монтессорі – всесвітньовідомий педагог-гуманіст, лікар, психолог, антрополог, філософ, автор методу наукової педагогіки, яка не втрачає своєї актуальності вже більше століття. В основі її педагогічної системи лежить біологічна передумова – будь-яке життя є виявом вільної активності. Дитина, яка розвивається, має вроджену потребу у свободі. Виходячи з цих міркувань, італійка відмовлялась бачити суть виховання у формуючому впливі на дитину, натомість ставила питання про організоване певним чином середовище, яке відповідає її потребам. Все, що було написано, проголошено науковцем з проблеми виховання і розвитку дітей мало наукове підґрунтя. Своє життя вона присвятила не лише питанню реформування освіти, а й захисту прав дітей і жінок. Але найактуальнішою проблемою, яку досліджувала, про яку красномовно висловлювалась на міжнародних конгресах та конференціях, була проблема запобігання війнам та встановлення глобального миру. Її лекції, доповіді, промови були зібрані в книзі «Освіта і мир», яка побачила світ у 1949 році англійською та італійською мовою. В Україні вона вийшла друком лише у 2023 році.

У статті розглядаються провідні філософські ідеї М. Монтессорі щодо проблеми запобігання війни та встановлення миру на всій планеті, які проголошені у вищезгаданому виданні. Простежується реалізація її ідей в освітньому процесі монтессорі-закладів сучасними педагогами (в підготовленому середовищі, доборі дидактичних матеріалів та видах дитячої діяльності).

В результаті дослідження було зроблено висновок про те, що ідеї та принципи, філософські погляди М. Монтессорі на роль і функції освіти, проблему війни та встановлення миру є актуальними в умовах сьогодення не лише для України, а й для всього світу. Перспективним, на наш погляд, буде дослідження реалізації методу у роботі з дітьми, які отримали психологічні травми внаслідок військової агресії.

Ключові слова: дошкільна освіта, педагогіка М. Монтессорі, війна, глобальний мир, освіта, миролюбні особистості.

Grigorieva Natalya Anatolyivna senior teacher of the Department of Preschool Education, Berdyansk State Pedagogical University, Zhukovsky St., 61, Zaporizhzhia, tel.: (095) 181-62-04, <https://orcid.org/0000-0002-7650-4577>

THE PROBLEM OF WAR AND PEACE IN THE PHILOSOPHY AND PEDAGOGICAL PRACTICE OF M. MONTESSORI

Abstract. Maria Montessori is a world-famous humanist educator, physician, psychologist, anthropologist, philosopher, and author of the method of scientific pedagogy, which has not lost its relevance for more than a century. Her pedagogical system is based on the biological premise that any life is a manifestation of free activity. A developing child has an innate need for freedom. Based on these considerations, the Italian refused to see the essence of education as a formative influence on the student, but rather raised the question of an environment organized in a certain way that meets his or her needs. Everything that was written and proclaimed by the scientist on the problem of upbringing and development of children had a scientific basis. She devoted her life not only to the issue of education reform, but also to the protection of children's and women's rights. But the most pressing problem she studied, which she eloquently spoke about at international congresses and conferences, was the problem of preventing wars and establishing global peace. Her lectures, reports, and speeches were collected in the book *Education and Peace*, which was published in 1949 in English and Italian. It was published in Ukraine only in 2023.

The article examines the leading philosophical ideas of M. Montessori on the problem of preventing war and establishing peace throughout the world, which are proclaimed in the above-mentioned publication. The article traces the implementation of her ideas in the educational process of Montessori institutions by modern teachers (in the prepared environment, selection of didactic materials and types of children's activities).

The study concluded that the ideas and principles, philosophical views of M. Montessori on the role and functions of education, the problem of war and peace are relevant today not only for Ukraine but also for the whole world. In our opinion, it will be promising to study the implementation of the method in working with children who have received psychological trauma as a result of military aggression.

Keywords: preschool education, Montessori pedagogy, war, global peace, education, peaceful individuals.

Постановка проблеми. М. Монтессорі все своє життя присвятила проблемі пізнання дитини, її потреб та можливостей; індивідуальних особливостей розвитку; визначення місця дитини в суспільстві та ставлення до неї. Відкриття, так званого, «секрету дитинства» зробило переворот в тогочасній педагогічній науці, дозволило по-новому поглянути на дитину та зрозуміти багато речей, які до того часу залишалися невідомими для дорослих – батьків і педагогів. Доктор Монтессорі визначила головні умови, за яких малюк може розвиватися: середовище, яке відповідає його фізичним та

духовним потребам та можливість вільно діяти в ньому. Вона зруйнувала твердження про те, що дитина – це порожня посудина, яку дорослий має наповнити. «Дитину слід розглядати не як слабку та безпомічну істоту, яка потребує лише захисту й допомоги, а як духовний ембріон, що з самого дня народження має активне психічне життя й керується тонкими інстинктами, які дозволяють йому ефективно витворювати людську особистість» [1, с. 56].

Не менш важливою у філософії Монтесорі була проблема запобігання війни та встановлення миру на планеті. За своє життя вона пережила Першу світову війну, громадянську війну в Іспанії та Другу світову війну. Ці події вплинули на погляди Марії та спонукали порушити глобальну проблему майбутнього людства, висловити власні думки на загал, шукаючи шляхи її вирішення. Сьогодні Україна потерпає від жорстокої агресії російської федерації та героїчно виборює свою незалежність. На жаль проблема війн не зникла та людство так і не вийшло на шлях до сталого миру, хоча ще понад сто років тому доктор Монтесорі визначила головні помилки та наголосила на тому, що «закладання підвалин миру через освіту – ось найефективніший і найконструктивніший спосіб протистояння війні» [1, с.7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розкриттю етапів життя і творчої діяльності М. Монтесорі, історії становлення її педагогічної системи, особливостям впровадження методу наукової педагогіки в роботу з дітьми дошкільного віку присвятили свої дослідження вітчизняні науковці: І. Дичківська, І. Бондар, Н. Дудник, Б. Жебровський, М. Сорокова, К. Сумнітельний, О. Хілтунен, Н. Чепіль.

Мета статті – на основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури визначити провідні ідеї у філософії М. Монтесорі щодо проблеми запобігання війни і встановлення миру та з'ясувати шляхи впровадження цих ідей у виховну практику дошкільних закладів монтесорі.

Виклад основного матеріалу. У 1907 році в римському кварталі Сан-Лоренцо був відкритий перший Дім дітей (Casa dei Bambini), в якому Монтесорі отримала можливість впровадити свій метод у роботу з нормотиповими дітьми. Бурхливий розвиток та розповсюдження методу співпало із початком Першої світової війни. Італійка подорожувала світом, читаючи лекції освітянам про свої спостереження, нове бачення дитини та необхідність реформування освіти, відкриваючи нові школи. Під час своїх подорожей Монтесорі спостерігала, як війна і насильство негативно впливають на людей, особливо на дітей. Вона була занепокоєна впливом війни на свідомість малюків, що виявляється в особливій формі психічного розладу. Це ураження є більш серйознішим, ніж фізичні рани, які з часом загояться. Вони є негативним фактором для емоційного стану дитини і становлять загрозу для здоров'я та благополуччя. Наслідки відчувають не окремі особи, а все людство, бо ці «дегенеративні тенденції» передаються наступним поколінням.

Перші монтессорі-школи були відомі у світі, як школи зцілення, де працювали з дітьми, які зазнали психологічних травм. Метод Монтессорі показав цілющий вплив на таких дітей. Робота в цьому напрямку пізніше призвела до спроби Марії створити організацію «Білий Хрест», яка мала проводити курс для вчителів-медсестер, присвячений дитячим травмам (посттравматичним стресовим розладам).

Питання миру було порушено італійським педагогом у промові 1932 року в Міжнародному бюро освіти в Женеві, згодом у 1936 році в Брюсселі на Європейському конгресі миру, де розглядалися політичні аспекти цієї проблеми.

У 1934 році М. Монтессорі вимушена була залишити Італію, бо відмовилась «навчати дітей війни». Ідеї уряду Беніто Муссоліні були несумісні з її принципами миру. В країні були закриті всі монтессорі-школи. «Опинившись за межами Італії, Монтессорі відчула, що загроза війни, якої побоювались у Європі, почала тяжіти й над нею. Війна суттєво непокоїла її не стільки з політичного погляду, як із людського... Виходячи з твердого переконання про те, що дитина повинна бути нашим учителем, а також своїх ідей про вільний, гармонійний і збалансований розвиток особистості, вона зосередилася на питаннях розвитку людини та суспільства і розпочала кампанію в ім'я освіти: «Встановлення тривалого миру – це завдання освіти; політика може лише вберегти нас від війни» [1, с.10].

У 1937 році в Копенгагені доктор Монтессорі закликала до «науки про мир» на конгресі під назвою «Освіта заради миру»: «Насправді незрозуміло, чому досі не існує окремої науки про мир, враховуючи, що наука про війну, схоже, просунулась далеко вперед, принаймні в таких чітко окреслених царинах як озброєння та стратегія» [1, с.18].

В липні 1939 року, коли загроза війни ставала все реальнішою, Марія Монтессорі виголосила лекцію перед міжнародною релігійною організацією «Всесвітнє товариство віросповідань». Саме в цьому році вона вирушила в Індію, де її самовіддана та плідна праця забезпечила наукове підґрунтя ідеям про мир та перебудову суспільства. Результатом стала книга «Освіта і мир», яка вперше побачила світ у 1949 році в Італії та містила глибокі філософські роздуми про встановлення глобального миру та роль освіти в цьому процесі.

Кандидатуру М. Монтессорі тричі було номіновано на здобуття Нобелівської премії миру в 1949, 1950 та 1951 роках.

Провідною думкою всіх виступів про мир став вислів, що «...закладення основ миру через освіту – це найефективніший і найконструктивніший спосіб протистояти війні, адже потреби людей сьогодні жодним чином не виправдовують збройну боротьбу, а війна не дає їм жодної надії на поліпшення життя» [1, с.57].

Заслуговує на увагу тлумачення М. Монтессорі понять «мир», «війна», бачення шляхів вирішення цієї одвічної проблеми людства. Її філософія, праці

та промови про мир, а також її метод виховання втілюють те, що вчені називають "позитивним миром". Позитивний мир включає в себе миротворчу освіту, міжнародне врегулювання конфліктів та покращення взаєморозуміння між людьми через комунікацію, що має превентивний, а не пасивний характер. «Під словом «мир» зазвичай мається на увазі припинення війни. Проте цей негативний концепт не відображає істинну суть миру. Ба, більше, з точки зору справжньої мети війни, мир у цьому сенсі – це, швидше, остаточна й повсякчасна перемога...Історія людства вчить нас, що «мир» – це насильницьке упідглення завойованих загарбниками – щойно останні закріплюються на рубежі своєї перемоги, а переможені втрачають все, що було для них дорогим...» [1, с.20]. Більшість людей розуміють мир як відсутність конфлікту, а не як відсутність насилля. Але Монтезорі стверджує, що це негативна концепція, яка не є адекватним описом миру, вона є хибною. «Війна, якщо дозволите, це підпалений палац, сповнений витворів мистецтва та дорогоцінних скарбів. Коли від палацу лишається тільки купка напівзотлілого попелу й задушливого диму – фізична катастрофа сходиться нанівець, а зотлілий попіл, дим, заважає людям дихати, – оце і є той мир, як його зазвичай розуміє світ» [1, с.21]. Таким чином, припинення насильства, або негативний мир, не є справжнім миром, і суспільство повинно шукати шляхи запобігання насильству, а не жити в диму.

Актуально звучить сьогодні думка М. Монтезорі про те, що «зубожіння однієї країни не збагачує іншу – навпаки, занепадають усі. Знищити одну націю – це те саме, що відрубати одну руку, марно сподіваючись, що інша рука стане від цього вдвічі сильнішою» [1, с.44]. Сьогодні немає жодних переваг війни. Навіть завоювання іншого народу – це не перевага. Будь-яка країна світу може досягти високого рівня цивілізації без завоювання інших територій та народів. Людство давно вже мало зрозуміти абсурдність таких думок.

Монтезорі вірила, що зосередження на розвитку морального «я» людини – це вірний шлях, і починати цей розвиток потрібно з дітей, що призведе до створення мирного суспільства. На її думку людство досягло великого прогресу зовні, але зовсім не просунулось внутрішньо. «Сьогодні суспільство перевантажене подіями світового масштабу, за якими освіта просто не встигає. Людство зараз схоже на маленьку дитину, яка загубилася сама в лісі, покинута на поталу будь-якої тіні, що трапиться на її шляху...» [1, с. 50]. Вона називає сучасників «спустошеними та ізольованими», «нешасними», «наляканими», «неповноцінними» та «порожніми», порівнюючи з піщинками в пустелі, які зібралися до купи, але залишилися відокремленими. Показовим є те, що людина у вік прогресу виявила форму моральної хвороби – комплекс неповноцінності. Матеріальні досягнення суспільства призвели до недостатнього внутрішнього розвитку особистості. Отже, розвиток нових технологій, покликаних полегшити життя людей, і зосередженість на тому,

щоб стати багатими, призвели до неправильних пріоритетів. Суспільство, в якому люди перебуватимуть у гармонії з собою та природою, може досягти миру. Монтессорі була переконана, що «для миру на планеті потрібні дві речі: по-перше, нова, краща людина; по-друге, середовище, яке не ставатиме на заваді її безмежним амбіціям» [1, с.39].

Відправною точкою може стати дитина, а освіта – це єдиний спосіб побудувати новий світ і принести мир. Спершу дорослі мають змінити своє ставлення до дитини, визнати її незалежність та індивідуальність, почати поважати її особистість і не намагатися в жодному разі підкорити собі. Якщо ми хочемо побудувати мир та встановити гармонію між людьми, то повинні виправити помилки, які робили багато поколінь до нас. Такими «недоліками» можна вважати «застаріле поверхнєве уявлення про те, що дорослий повинен ліпити дитину за загальноприйнятою в суспільстві моделлю. Це грубе споконвічне непорозуміння є джерелом головного конфлікту, навіть – війни між людьми, які за правом повинні любити і плекати одне одного: батьками й дітьми, вчителями й учнями» [1, с. 31]. На думку педагога-гуманіста стрижнем освіти має бути дитина, зокрема її душа та внутрішній світ.

У нашому дослідженні ми розглядаємо три основні сфери, які сприяють вихованню миру в монтессорі-методі: середовище в класі, матеріали та види діяльності, що використовуються.

Монтессорі вважала, що необхідно створити середовище, яке буде заохочувати дитячу незалежність та сприяти розвитку миролюбних особистостей. Якщо дорослий надасть дитині можливість працювати і бути в безпосередньому контакті з реальністю, дозволить докладати власних зусиль і виконувати свою роботу, то дитина стане особистістю, позбудеться деструктивної поведінки. «Ми думаємо, що дитина щасливіша, коли грається, але правда полягає в тому, що дитина найщасливіша, коли працює» [1, с.102]. Важливою особливістю методу Монтессорі є його сприяння розвитку індивідуальності. Варто дозволяти дитині працювати безперервно, адже це виховує почуття незалежності та ініціативності. Діти не можуть бути пасивними приймачами інформації. Дорослий в класі демонструє, як користуватися об'єктами, а потім дитина методично повторює дії дорослого. Однак після цього педагог спостерігає за дітьми, а не намагається бути авторитетом, який керує ними. Завдяки тому, що малюки можуть самостійно обирати собі роботу, відкривати знання для себе, а також тому, що дорослі виступають в ролі фасилітатора, а не авторитета, метод Монтессорі сприяє розвитку індивідуальності та ініціативності – рис, які формують миролюбних дорослих. В класі створюється соціальне середовище, де діти можуть діяти і набувати досвіду. Це є умовою для встановлення гармонії між дитиною і розвиваючим простором, що відіграє важливу роль у розвитку миролюбних особистостей. Через важливість середовища для розвитку дитини, класи

виглядають естетично привабливо, з незмінним порядком, наповнені природним світлом; в приміщенні завжди багато кімнатних рослин, в куточках природи – живі тварини. Вихованню миру сприяють зображення, які розташовані на стінах по всій кімнаті: водоспад, голуби.

Все в класі Монтесорі сприяє формуванню миролюбних особистостей, оскільки пристосоване для дітей і відповідає їхньому розвитку. Діти почуваються комфортно і можуть самовиражатися, зникає деструктивна поведінка. Комфорту вихованців сприяє повага, яку вони відчують між собою. Діти розміщують свої роботи на килимках, щоб розмежувати свій простір і свою роботу. Це допомагає їм навчитися краще розуміти і поважати простір інших людей. Крім того, діти дають уроки своїм однокласникам і мають можливість бути «помічниками миру», де вони виконують певну роль на Уроці миру або в Колі миру. Коли діти залучені до роботи в класі, це дає їм змогу відчути себе цінними та важливими, а також допомагає їм ставати відповідальними, оскільки вони роблять свій внесок у суспільство.

Поряд з тим, як виглядає освітній простір, не менш важливими є його наповнення. Монтесорі розробила матеріали, які є привабливими, автодидактичними та послідовними, з основними поняттями, виокремленими для простоти розуміння. Вони були створені, щоб допомогти дітям оволодіти конкретною навичкою самостійно використовуючи матеріал і власний розум. На додаток до традиційних матеріалів, сучасні монтесорі-педагоги також розміщують у класі спеціальні комплекти, які допомагають зробити абстрактну концепцію миру більш конкретною для дітей. Більшість монтесорі-класів сьогодні мають полицю миру або куточок миру, в якому можуть бути книги про мир, матеріали для малювання дітьми творів на тему миру, альбоми із зображеннями на відповідну тему, фонтан, свічка та інші предмети, які також символізують мир. Ще один символом є стовп миру, на якому різними мовами написано: «Нехай панує мир на землі». Його зазвичай встановлюють на подвір'ї школи, а для відвідувачів він є символом того, що в школі панує злагода і спокій, що школа є мирним середовищем і цінує сприяння миру.

Інший матеріал, який може бути в класах Монтесорі, це – вінок миру, що являє собою коло з різнокольоровими стрічками, які додаються до вінка протягом року, коли дитина робить щось добре без нагадування чи заохочення. Учитель говорить дитині, що стрічка додає красу в класі так само, як і добрі вчинки дитини. Цей вінок додає не тільки краси і кольору навколишньому середовищу, але й робить мир конкретним, допомагаючи дітям розпізнавати, коли їхні вчинки та дії є мирними.

У сучасних монтесорі-класах є об'єкти, які допомагають виховувати миролюбних людей і мирний клас – це троянда миру або ведмедик миру. Вони використовуються для того, щоб допомогти дітям у вирішенні конфліктів.

Спочатку дорослий демонструє, як користуватися ними, а потім діти використовують їх протягом року під час вирішення конфліктів, передаючи об'єкти один одному, щоб висловити свої почуття. Той, хто тримає в руках троянду миру (ведмедика), надає дітям інструменти, які допомагають вирішувати конфлікти таким чином, щоб кожна дитина відчувала, що її почули і поважають. Такий алгоритм вирішення проблемних ситуацій малюки можуть перенести і в доросле життя.

Продовжуючи традиції свого наставника, монтессорі-педагоги двадцять першого століття розробили конкретні заходи, які допомагають сприяти вихованню миролюбних особистостей і мирному середовищу в класі. Діти можуть брати участь у заняттях йогою, писати і малювати про мир, робити орігамі, виготовляти голубів миру і робити особистий прапор, який стає частиною прапора класу. Ці види діяльності сприяють утвердженню ідеї, що «ви робите мир, а не говорите про нього». Дорослим важко описувати і визначати поняття «мир», а дітям – ще важче його сприймати. Однак участь у таких заходах, які допомагають вихованцям практикувати і контролювати своє тіло (йога), або створення образів і предметів, які символізують мир (голуби), допомагає краще його зрозуміти, відчути, як вони самі можуть бути мирними.

Щоденне Коло миру в деяких монтессорі-класах включає в себе спів пісень-привітань різними мовами або пісню про мир в цілому, які нагадують вихованцям про те, що вони є частиною глобальної спільноти. Також під час Кола миру можна провести обговорення в класі про мир або спеціальний урок миру.

Монтессорі-педагоги адаптують навчальну програму миру Монтессорі. Вони розглядають проблеми та конфлікти, з якими стикаються сучасні діти, роблячи навчальну програму актуальною для їхнього життя.

У школах може проводитися мультикультурний фестиваль, де діти досліджують різні культури, переодягаються, готують їжу та діляться своїми знаннями про різні культури світу. Це допомагає сприяти зміцненню миру, оскільки діти вчаться поважати і цінувати культурне розмаїття і нагадують, що вони є частиною глобальної спільноти. Ці загальношкільні та класні заходи допомагають створити «культуру миру» в школах Монтессорі, яка визначається як суспільство, засноване на повазі до миру на всіх рівнях, прав людини та демократичних принципів. Створення культури миру – це те, до чого прагнуть багато закладів Монтессорі. Для того, щоб це сталося, основні потреби дітей повинні бути задоволені, а педагоги повинні заохочувати соціальний та емоційний розвиток. Крім того, вчителі мають надати дітям інструменти для взаємодії з позиції поваги, розуміння та співпраці.

Отже, середовище, матеріали та заходи, які використовують монтессорі-педагоги, продовжують сприяти зміцненню миру і сьогодні. Монтессорі-педагогіка миру діє як основа для педагогів 21 століття, які потім адаптують і

доповнюють навчальну програму, щоб зробити уроки актуальними для життя дітей. Завдяки цим доповненням педагоги продовжують справу Марії Монтессорі, яка полягає в розвитку миролюбних особистостей для мирного світу через освіту.

Висновки. На жаль, суспільство не досягло тривалого та позитивного миру, тому саме сьогодні важливо, ніж будь-коли, звернутися до педагогіки М. Монтессорі. Її ідеї та принципи, філософські погляди на роль і функції освіти, проблему війни та встановлення миру є актуальними в умовах сьогодення не лише для України. Вони потребують глибокого вивчення та впровадження у виховну практику дошкільних закладів зокрема. Перспективи подальших розвідок полягають у дослідженні впливу монтессорі-методу на стан дітей, які мають психологічні травми.

Література:

1. Монтессорі М. Освіта і мир. Київ : ТОВ 7БЦ, 2023. 166 с.
2. Дичківська І. М. Педагогіка М. Монтессорі: виклики сучасності : монографія 2-ге вид., доп. Рівне : Волинські обереги, 2022. 384 с.
3. Чепіль М., Дудник Н. Педагогіка Марії Монтессорі : навч. посіб. Київ : ВД Слово, 2017. 272 с.

References:

1. Montessori M. (2023). *Osvita i myr. [Education and peace]*. Kyiv : TOV 7BTs [in Ukrainian].
2. Dychkivska I. M. (2022). *Pedahohika M. Montessori: vyklyky suchasnosti. M. Montessori Pedagogy: Challenges of the Present – monohrafiia 2-he vyd., dop.* Rivne : Volynski oberehy [in Ukrainian].
3. Chepil M., Dudnyk N. (2017). *Pedahohika Marii Montessori. [Pedagogy of Maria Montessori]*. Kyiv : VD Slovo [in Ukrainian].

